

نگاهی به روابط ایران، انگلستان و روسیه مقارن با جنگ جهانی اول

۵ آذر ۱۳۹۴ ساعت ۲۰:۰۵

آغاز جنگ جهانی اول اوضاع بد ایران را اسف بار تر نمود. توضیح اینکه با آغاز جنگ جهانی اول دولت ایران رسماً اعلام بی طرفی کرد و سعی نمود از درگیر شدن در جنگ عالم گیر اجتناب ورزد. اما این اقدام ایران در دوری از میدان جنگ اجتناب ناپذیر بود. زیرا از طرفی موقعیت استراتژیک ایران مانع از این امر می شد

حضور دو قدرت استعماری روسیه و انگلستان در ایران و اقدامات آنها داستان درازدامن در عین حال تأثیر انگیزی است که جهت شناسایی و نیز تحلیل وقایع تاریخ معاصر ایران می بایست از زوایای مختلف مورد مذاقه قرار گیرد. یکی از علل اصلی اهمیت ایران برای انگلستان موقعیت استراتژیک این کشور بود که علاوه بر دارا بودن منابع سرشار مادی به عنوان حافظ و حائل برای مستعمره زرخیز انگلستان یعنی هندوستان ارزشی مضاعف می یافت.

انگلیسی ها همواره برای جلوگیری از توسعه طلبی رقیب خود یعنی روسیه توجه ای ویژه به ایران داشتند به همین سبب در صد بودند ایران را به عنوان دروازه هند حفظ کنند از همین روی همواره رقابتی جدی بین روسیه و انگلستان بر سر ایران وجود داشت.

از همین قرار روس ها که پس از جنگ های معروف ایران و روسیه و کسب امتیاز های فراوان از طریق عهد نامه های گلستان و ترکمنچای نفوذی فوق العاده در ایران پیدا کرده بودند بیش از پیش حساسیت انگلستان را بر می انگیختند. به هر تقدیر انگلیسی ها از جنوب و روس ها از شمال در راه نفوذ هر چه بیشتر و در پی کسب امتیازی بهتر با یکدیگر دست به رقابتی خطرناک زده بودند.

اما در نیمه دوم سده نوزدهم اتفاقاتی در صحنه روابط بین الملل به وقوع پیوست که منجر به آشتی موقت این رقیب دیرین شد. اما آشتی استعمار آتش بر جان ایران بود. چرا که تجربه نشان می داد هر گاه دو قدرت استعماری روابطی حسنه با یکدیگر داشتند ایران بیش از پیش مورد تهدید تعرض قرار می گرفت. در این مقال به تحلیل برهه ای حساس از تاریخ معاصر که طی آن دول روسیه و انگلستان با امضای پیمان هایی استقلال و تمامیت ارضی ایران را به هیچ انگاشته و خسارات جبران ناپذیری به آن وارد کردند پرداخته خواهد شد.

نیمه دوم سده نوزدهم میلادی تحولات عمده ای در صحنه روابط بین الملل به وقوع پیوست. در این دوران قدرت های نوظهوری نظیر آلمان، ایتالیا، آمریکا و ژاپن پای به صحنه رقابت ها جهانی گذاشتند. قدرت های مذکور با رشد فزاینده اقتصادی و صنعتی در صدد بر آمدند وارد معادلات بین المللی شده و نقشی بیش از گذشته ایفا نموده و سهمی از منافع فراوانی که تا آن زمان در اختیار دو قدرت مسلط آن روزگار یعنی روسیه و انگلستان بود، به خود اختصاص دهند. آنان به اصطلاح دنبال "جایی در زیر آفتاب"

بودند. این دوره که در اروپا به دوران صلح مسلح مشهور است قدرت های بزرگ به دو دسته عمده طرفداران وضع موجود و مخالفان آنها تقسیم می شدند و با عقد پیمان ها و امضای قراردادی سیاسی - نظامی در مقابل یکدیگر صف آرایی می نمودند. شرایط مذکور در صحنه روابط بین الملل به شدت بر سرنوشت سیاسی ایران تأثیر می گذاشت. به گونه ای که بخش مهم یکی از پیمان هائی که بین قدرت های بزرگ به امضاء رسید و به سال امضای قرارداد یعنی ۱۹۰۷ معروف گشت مستقیماً به ایران مربوط می شد. قرارداد مذکور که بین روسیه و انگلستان و با وساطت فرانسه منعقد گردید، عملاً ایران را به سه منطقه تقسیم می نمود؛ منطقه تحت نفوذ انگلستان (مناطق جنوبی)، منطقه نفوذ روسیه (نوار شمالی) و منطقه بی طرف (مناطق مرکزی). همچنین این پیمان به اختلافات دو کشور در مورد ایران، تبت و افغانستان پایان می داد. ا

قرارداد ۱۹۰۷ آشکارا از احتمال خطری حکایت داشت که دو قدرت کهنه روسیه و انگلستان از جانب قدرتی نوظهور به نام آلمان احساس کرده بودند و در واقع با این پیمان درصدد پیشگیری از وقایعی بر آمده بودند که در آینده ای نزدیک به وقوع می پیوست. از طرف دیگر انگلیسها که از قدرت فزون از حد روسیه در ایران نگران بودند از این طریق برای مدت معینی از تخفیف انحصار طلبی ها و فزونخواهی های روسیه مطمئن می گشتند.

قرارداد ۱۹۰۷ که مفاد آن تا مدت ها برای ایران آشکار نشده بود، علناً استقلال داخلی ایران را نشانه رفته و حکایت از عدم به رسمیت شناختن تمامیت ارضی ایران از سوی دو قدرت استعماری مذکور داشت. این قرارداد سرآغازی بود بر جولان افسار گسیخته روسیه و انگلستان در ایران، برای اسارت این کشور.

پس از عقد این قرارداد سیاست ها و برنامه های دو کشور روسیه و انگلستان در ایران به رغم تضادها و کشمکش های موجود همواره از دو اصل پیروی می کرد: ۱ - جلوگیری از توسعه و پیشرفت ایران در تمام زمینه ها ۲ - ممانعت از شکل گیری و رشد قدرت سوم در ایران.

بدین ترتیب دو قدرت استعماری روس و انگلیس با پشتیبانی از حاکمیت قاجاریه بر ایران و وابسته سازی هر چه بیشتر حاکمان، سرکوب جنبش های آزادیخواهانه، انهدام مجلس شورای ملی و نهادهای برخاسته از مشروطه، مداخلات نظامی و چپاول منابع اقتصادی ایران آشفتگی و خفقانی فراگیر را در سراسر کشور حاکم ساختند.

روسیه و انگلستان در ایران با دست یازیدن به اقداماتی که شرح مختصری از آنها ارائه می شود بنیاد مشروطیت نوپای ایران را سخت به لرزه در آورده و در مهلکه سقوط انداختند. در جریان استبداد نیروهای روسی آشکارا مهم ترین نهاد مشروطیت یعنی مجلس شورای ملی را به توپ بستند، در جریان فتح تهران استعمارگران با توطئه های فراوان عوامل خود را در میان مشروطه خواهان رخنه داده موجب سرکوبی مشروطه خواهان و وطن پرستان واقعی گشتند به نحوی که طولی نکشید شیخ فضل الله نوری اعدام شد، ستار خان و باقرخان گوشه نشین شدند، سید عبدالله بهبهانی ترور گردید و سید محمد طباطبایی گوشه عزلت اختیار نمود.

آنان همچنین محمد علی شاه را برای بازگشت به کشور یاری نموده و فتنه سالار را برافروختند، در راه اصلاحات اساسی اقتصادی ایران مانع ایجاد کرده دولت ایران را مجبور ساختند مورگان شوستر و هیئت همراهش را - که اصلاحات عمده ای را آغاز نمود بود - از کشور اخراج نماید، اشغال تبریز و اعدام ثقه الاسلام تبریزی، به توپ بستن صحن مطهر امام رضا (ع) و... تنها گوشه ای از فجایعی است که در پی تقسیم ایران بین روسیه و انگلستان دامن کشور را گرفت. ا

از دیگر نتایج فلاکت بار صلح دو قدرت استعماری بر سر مصالح ایران، تقسیم ایرانیان به چندین اردوگاه مخالف و معارض بود که

با توجه به اعمال نفوذ های بی حد و حصر آنان پایه های لرزان نظام نوپای مشروطه بیش از پیش سست تر می گردید. هر گاه سیاستمداران ایران بر خلاف مصالح آنان حرکت می کردند آنها با استفاده از عوامل خود شخص مخالف مصالح شان را به فساد و بی لیاقتی متهم نموده و زمینه های سقوطش را فراهم می آوردند. از این رو بسیاری از سیاستمداران کشور سعی می کردند بدون مشورت آنها منصبی را نپذیرند.

آغاز جنگ جهانی اول اوضاع بد ایران را اسف بار تر نمود. توضیح اینکه با آغاز جنگ جهانی اول دولت ایران رسماً اعلام بی طرفی کرد و سعی نمود از درگیر شدن در جنگ عالم گیر اجتناب ورزد. اما این اقدام ایران در دوری از میدان جنگ اجتناب ناپذیر بود. زیرا از طرفی موقعیت استراتژیک ایران مانع از این امر می شد و از طرف دیگر ایرانیان آن قدر از قدرت های استعماری روسیه و انگلستان متنفر بودند که دشمن آنان را دوست خود پنداشته و در این جنگ نسبت به دولت متحد که دشمن روسیه و انگلستان بودند، تمایل یابند.

این حس علاوه بر افراد عادی جامعه در میان بسیاری از رجال و شخصیت های مملکتی وجود داشت. در این وضعیت که برای متفقین و به طور مشخص روسیه و انگلستان غیر قابل تحمل بود، دو دولت مذکور طرحی دیگر افکندند و به بازنگری برنامه های خود در ایران پرداخته و تغییراتی را در برنامه های سیاسی - نظامی خود به وجود آوردند که مهم ترین آنها کشاندن ایران به اردوی متفقین و اعلان جنگ به متحدین بود. اما دولت ایران از پذیرش این درخواست سر باز زد. دو قدرت استعماری در مقابل این واکنش ایران که آشکارا بازتاب دهنده روحیه انزجار و تنفر ایرانیان نسبت به روس و انگلیس بود توطئه ای دیگر را ترتیب دادند.

اقدام روسیه و انگلستان در مواجهه با شرایط مذکور امضای قراردادهای سری ۱۹۱۵ بود که در حقیقت نوعی تقسیم جهان به شمار می آمد.

بر اساس این معاهده منطقه بی طرف ایران (بر طبق قرارداد ۱۹۰۷) به منطقه نفوذ بریتانیا ملحق شده و در ازای آن قسطنطنیه و تنگه های بسفر و داردانل به روسیه واگذار می گردید.

علاوه بر اقدامات کلی نگرانه و نقشه هایی که برای پس از پایان جنگ بین روسیه و انگلستان ترسیم شده بود، دو دولت استعماری تصمیم گرفتند برنامه هایی نیز جهت برآوردن خواسته های کوتاه مدت و آنی خود تنظیم نمایند.

بر همین اساس مقرر داشتند در طول سال هایی که جنگ برقرار است هر یک از دولتین لشکرهایی که از یازده هزار نفر کمتر نباشد در ایران ترتیب دهند تا حافظ منافع آنان در این کشور باشد. جالب توجه اینکه هزینه نیروهای مذکور به عهده دولت ایران گذاشته شده و قرار بر این بود اگر دولت ایران توانایی پرداخت آن را نداشت هزینه ها محاسبه و جزء دیون ایران ثبت گردد.

به هر حال برای اجرای سیاست های تنظیمی بریگاد قزاق به لشکر تبدیل شده و حافظ منافع روسیه شد. انگلستان نیز نیروی تفنگداران جنوب ایران یا پلیس جنوب را پدید آورد. علاوه بر این دو کشور از بیم عملی شدن تحریکات متحدین در هند و آسیای

مرکزی به ایجاد یک خط دفاعی موسوم به "کمربند شرقی" در سراسر مناطق مرزی شرق ایران پرداختند. ا

با توجه به بحران فزاینده مالی ایران در سال های جنگ دو کشور با ایجاد "کمیسیون مختلط" بر کلیه عایدات و منابع درآمدی و نیز هزینه های آن نظارت کامل یافتند. ا

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۲۰۷۸۲/اول-جهانی-جنگ-مقارن-روسیه-انگلستان-ایران-روابط-نگاه/۲۰۷۸۲>